

BÍRÓ GYÖNGYI

A TORDAI UNITÁRIUS ISKOLA RÉGI KÖNYVTÁRA

Kénosi Tözsér János, a tordai iskola rektora 1746-ban kezdte vezetni azt a Matriculát, amelyben az iskola könyvtárának 18. századi történetére vonatkozó legfontosabb forrás található.¹ A mindössze 206 tételt magában foglaló katalógus bejegyzései révén kivételesen részletes képet alkothatunk e rangban második unitárius iskola könyvtárának történetéről.²

Noha arra a feladatra vállalkozunk mi is, mint Pálfi Károly és Varga Dénes³, és ugyanazok a források érhetőek el számunkra is, úgy gondoljuk, értelmezésünk talán mégis teljesebb lehet.⁴

-
- 1 *Libri Coetus Thordensis*. – in: *Matricula sive Liber, continens (:ab Anno praecepue 1711:) Scholae Unitariorum O-Thordensis Rectorum, Cantorum, Exactorum nomina, cum quibusdam constitutionibus, aliisque Rebus memorabilibus, ex antiquis Matriculis, aliisque scriptis excerpta, rectore H. D. Joanne Kénosi Anno 1746. Diebus Canicularibus*. Kézirat. Lelőhelye: az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára (a továbbiakban EUE Gy.l.vt.), Kolozsvár. Nincs jelzete. 84–94. – A katalógust *Az Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* című sorozat (a továbbiakban Adattár) hamarosan megjelenő 16/5. kötetében publikáljuk.
 - 2 A rangban első unitárius iskola, azaz a kolozsvári kollégium könyvtárának 18. századi történetéhez lásd: BÍRÓ Gyöngyi: *A kolozsvári unitárius intézményi könyvtárak története a 18. században*. in: *Könyves műveltség Erdélyben*. A kötetet összeállította Bányai Réka. Marosvásárhely, 2006. 81–89. – A kötet megjelenése előtt nem volt módunk arra, hogy a marosvásárhelyi konferencián két évvel korábban elhangzott előadásunk szövegét átnézzük. Ezért itt szeretnénk kijavítani egy ott olvasható tévedésünket: az 1738-as katalógus nem az egyházközség és a kollégium könyveinek közös katalógusa, hanem az egyházközség könyvtáré. Az oly találó „a rangban második unitárius iskola” kifejezést Balázs Mihálytól kölcsönöztük.
 - 3 PÁLFI Károly: *A tordai unitarius Középtanoda könyvtárára vonatkozó adatok* (1877). – in: A Tordai volt unitárius iskola könyvtárára vonatkozó adatok. Kézirat. Lelőhelye: a Román Akadémia kolozsvári könyvtára (a továbbiakban RA Kvt.) Jelzete: MsU 1861. 42–43. VARGA Dénes: *A tordai unitárius gimnázium története*. Torda, 1907. 361–375.
 - 4 Írásunk a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei által szervezett *Egyházi könyvkultúra Magyarországon és Európában a 15. század végétől a 18. század közepéig. Religious Book Culture in Europe and Hungary from the end of the 15th century to the late 18th century* című nemzetközi tudományos konferencián (Sárospatak, 2003. október 1–3.) *A tordai unitárius iskola könyvtárának története a XVIII. században* címmel elhangzott előadás szövegének átdolgozott változata.

A könyvtár korai történetéről

Az első, 17. század közepén keletkezett könyvtörténeti forrásról még nemrégiben is úgy vélték, hogy az unitárius egyháztörténet őrizte meg későbbi változatát⁵, és maga az eredeti dokumentum elveszett.⁶ Valójában mindvégig az a konzisztórium protokollum rejtette, amelyet már az egyháztörténet is megnevezett.⁷ Most teljes szövegét a következő átirásban adjuk közre:

„Memoriale. Anno 1646. die 20. mensis Augusti.

Mikor Sarközi Peter Deak Ur(am) Thordai eskütt Polgar es Notarius, es az Dn. Joannes Jarai mostan Thordai Scholamester hozzam jötenek volna: Ez alkolmatossaggal akarvan elni; adtam az Ő k(e)g(el)mök kezehez, es küldöttem el tőlök (kit meg regen oda szantam volt) az Thordai Scholához, ket manuscriptus könyvet: az ott valo Schola Mestereknek az tanitasban valo segítsegekre. Mert noha tudom hogy az Dn. Jarai azokra az könyvekre nem szükös; de gondolom hogy talam nem mindenkor minden Mesternek leszen olyan el erkezheto tudomannyal valo keszületi az tanitashoz, mint mostan ő kegyelmenek. Azert ha melly Mesternek szüksege leszen ez könyvekkel valo ususra, es kevannandgya kezehez, vegye hasznokat. Mellyet azert notalok itt meg, hogy inset az Ecclesianakis tudtara leven ez dolog, inkab gondviseles legyen felölle.

Az egyik könyv vagyon in quarto. Az mellyben egy darab Organica lectio utan, Vadnak Demetrius Hunyadinak szep hasznos praelectioi, ugymint: In Epistola Rodolphi Agricola ad Barbirianu(m), de ratione studij: In Isagogen Porphyrij, In Epitomen Dialectices Titelmanni (ez penig ugyan jo) Et in librum primum Partitionum Oratoriar(um) Ciceronis. Mellyeket Demetrius Hunyadi Mesterkoraban olvasott volt az Colosvari Scholaban: Es Matthaues Thorozkai, Auditora leven, fideliter auscultalta, es accurate sua manu szepen leirta volt. (Melly ket embernek monumentumanak azertis melto gondviselesben tartani, hogy minde-
nik, ez mi Ecclesiankban, egynehany esztendőig, emlekezetes Püspöksegeket viseltenek.) Az masik könyv vagyon in Octavo, mellyben egyeb Grammatica es

5 Az egyháztörténet szövegvariánsai helyett itt Márkos Albert magyar nyelvű fordításának kiadására hivatkozunk. in: KÉNOSI TÖZSÉR János – UZONI FOSZTÓ István: *Az erdélyi unitárius egyház története I.* Fordította Márkos Albert. A bevezető tanulmányt írta és a fordítást a latin eredetivel egybevetette Balázs Mihály. Sajtó alá rendezte Hoffmann Gizella, Kovács Sándor, Molnár B. Lehel. /in: *Az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárának és Nagykönyvtárának kiadványai 4/1.* Sorozatszerkesztő: Kovács Sándor, Molnár B. Lehel./ Kolozsvár, 2005. 9. fejezet. A tordai iskola igazgatói és tanárai. 431–432.

6 BALÁZS Mihály: *Torockzai Máté Marosvásárhelyen. (Adalék az unitárius Vásárhely történetéhez)* in: *Keresztény Magvető* 2002. 189.

7 *Protocollum Partiale Consistorium II. 1606–1693.* Kézirat. Lelőhelye: EUEGyLvt., Kolozsvár. Nincs jelzete. 180–181.

Rhetorica lectiok között vagyon egy accurata praelectio in Syntaxin Philippi. melly könyv jo adminiculum lehet az Molnar Gram(mati)cajaban valo tanitasra. Ezeket penig (az mint ackoris Sarközi urannak es az Dn. Jarainak szoval eleikben adtam, es töllök az Dn. Seniornak Dalnoki Istvan urannak meg izentem) ilyen veggel attam az Thordai Scholanak usussahoz.⁸

I. Hogy az Thordai Mester, ha ezekkel az könyvekkel elni akarvan, kezehez veszi, maganal igen ben tartsa: es egyebeknek, kivalkeppen maga Scholajabelieknek, ne mutogassa: (mint hogy nemis szükség effelöl az ő Deakinak semmitis tudni.) se imide amoda szomszed Mestereknek, avagy Deakoknak, ad usum ki ne adgya (hanem ha Pastora consensusabol) hogy Valamikeppen az Thordai Scholanak usussatol el ne idegenitessenek. Azert maganakis egy Mesteris azokat az könyveket ne appropriallja; se penig valamellyiket valami reszetöl ne castrallja: hanem mikoron ideje el telven, onnet Thordarol az Mester el megyen, esmet azokat az könyveket, eppen es egeszzen, az mint az előtt az ő kezehez attak volt, adgya az Dn. Seniornak es ott valo Pastornak kezehez. Es mikor új Mestert visznek, ha annak szüksége leszen rea, es kevannja, Az Pastor adgya esmet ahoz. In summa: Az Pastor viselljen azokra, mint Ecclesia könyveire gondot hogy az onnet el menő Mesterektől kezehez kerje, es az új Mestereknek oda adgya; kivalkeppen hogy az egyik könyv olyan nevezetes Püspökökről maradt. Remellem hogy ez könyveknek usussa által, abban az nyomorult helyben tanulo iffjaknak, az Syntaxisban es Dialecticaban, hasznos profectusok következhetik. kit engedgyen Isten az ő sz. neve ditsiretíre, es Ecclesiának eppületire. Amen. S. M. die 4. (Decem)bris 1646.”

Az idézetet záró „S. M.” Samarjai (Joó) Márton monogramja, aki 1646-ban mint a kolozsvári konzisztórium jegyzője e protokollumban jegyezte fel ajánlékozásának emlékét.⁹ Szándéka szerint – mint olvashattuk – ezeket a ma már

8 A felsorolt iskolai könyvek azonosításához lásd Pozsár Annamária Hunyadi Demeterről szóló összeállítását a Bibliotheca Dissidentium 23. kötetében. – in: Ungarländische antitrinitarier III/ in: Bibliotheca Dissidentium. Répertoire des non-conformistes religieux des seizième et dix-septième siècles édité par André Séguenny en collaboration avec Jean Rott. Redaktion: Mihály Balázs/ Baden-Baden & Bouxwiller, 2004. Tome XXIII 14-15.

9 Az egyháztörténet már idézett helye – I. könyv – Samarjai Mártont mint főjegyzőt említi. Az egyháztörténet II. könyvében viszont csak a kolozsvári konzisztórium jegyzőjeként szerepel. – TÖZSÉR János - UZONI FOSZTÓ István - KOZMA Mihály: Az erdélyi unitárius egyháztörténete. Fordította Márkos Albert. Kézirat. Lelőhelye: EUEGYLvt., Kolozsvár. Nincs jelzete. II. könyv, III. fejezet, 2. szakasz. Kolozsvári prédikátorok. IX.

Az első helyet vette figyelembe Pozsár Annamária és Balázs Mihály, amikor Samarjait főjegyzőnek írják. Mi az általa 1627 és 1646 között vezetett protokollum alapján a kolozsvári konzisztórium jegyzőjének tekintjük. E két szerző szerint a fenti adományozás 1627-ben történt, ami nyilvánvalóan az egyháztörténet I. könyvében szereplő két dátum félreolvasásából adódik.

elveszett kéziratokat csak a mindenkori rektor használhatta. Ha elhagyta hivatalát, a tordai lelkész gondjaira kellett bíznia őket.¹⁰

Nincs tudomásunk arról, hogy a negyed évszázaddal később az iskolának ajándékozott görög–latin szótárát, amely a könyvtár legrégebbi fennmaradt könyve, vajon a diákok is forgathatták-e.¹¹

Egy másik, immár igen jól ismert könyvtár több száz kötete ezekben az években viszont mind a tordai rektorok, mind a tordai diákok rendelkezésére állt: a kolozsvári „bibliotheca publica” könyvei közül kölcsönözhettek.¹² Sajnos egyetlenegy adat tanúskodik arról, hogy éltek ezzel a lehetőséggel – 1686-ban Karácsonyfalvi Pál diák Clenardus görög grammatikáját vette ki a kolozsvári egyházközség könyvtárból.¹³

Ezek a részletek természetesen a könyvtár korai történetének egy-egy epizódját mutathatják be. A *Matricula* katalógusa ellenben a következő évszázad könyvtártörténetének több évtizedéről mesél gondos olvasójának.¹⁴ Első néhány tétele még visszavezet minket az 1740-es évek első felébe.¹⁵ Ezen tételek közül most a „Qui tibi est Christianus?” kérdéssel kezdődő katekizmushoz fűzött magyarázatokat említjük meg, Kolozsvári Dimény Pál katekizmusa ugyanis – ma-

10 Az iskola fenntartásáról ekkor Torda városának tanácsa és az egyházközség gondoskodott.

11 ... Hoc est, Dictionarium Graecolatium... locupletatum, illustratum et emendatum per: G. Budaem, L. Tusanum, C. Gesnerum, H. Junium, R. Constantinum, Jo. Hartungum, Mar. Hopperum. Basileae, 1572, ex officina Henricpetrina, in fol. – Lelőhelye: RA Kvt., Kolozsvár. Jelzete: U 62746

12 Possessorbejegyzése: „Hoc Lexicon Gen. Dominus Samuel Járai concessit ac conferavit Schola Thordensi Unitar in perpetuum. Anno 1671 die 20 Majj.” BÍRÓ Gyöngyi: *A kolozsvári unitárius egyházközség könyvtára a XVI–XVIII. században*. in: Kolozsvár 1000 éve. A 2000. október 13–14-én rendezett konferencia előadásai. Szerkesztette Dáné Tibor Kálmán, Egyed Ákos, Sipos Gábor, Wolf Rudolf. Kolozsvár, 2001. 140–149.

13 „Item Inst(itutiones) Gram(maticae) Graecae Clenardj in 8vo/Paulo Karácsonfaui studioso Tordensi. Ez Ecclesiáé.” - in: Erdélyi könyvesházak II. Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyenyed, Szászváros, Székelyudvarhely. JAKÓ Zsigmond anyagának felhasználásával sajtó alá rendezte Monok István, Németh Noémi, Tonk Sándor. /in: Adattár 16/2. Szerkeszti: Keserű Bálint./ Szeged, 1991. 45. Feltevésünk szerint egy 1591-ben Frankfurtban megjelent kiadást kölcsönözhetett ki, amely ma U 62857 jelzet alatt található meg a Román Akadémia kolozsvári könyvtárában.

14 Gaal György és Monok István egy-egy évre rövidíti le ezeket az évtizedeket. „1746-ban a rektor lajstrommal adta át utódának [a könyvtárat – B. Gy.], 206 művet sorol fel.” – GAAL György: *A tordai unitárius iskola az erdélyi művelődés szolgálatában*. in: Keresztény Magvető. 1996. 205. és in: GAAL György: *Műzsák és erények jegyében. Dolgozatok Erdély unitárius múltjáról*. Kolozsvár, 2001. 77. „A tordai Unitárius Kollégium 1762-ből fennmaradt könyvjegyzéke kisebb gyűjteményt (alig kétszázötven könyv) mutat ...” – in: MADAS Edit – MONOK István: *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1800-ig*. Budapest, 2003. 187.

15 A katalógusban ekkor már sem Samarjai Márton két kézírata, sem Járai Sámuel szótára nem lehet fel.

gától értetődik – memoriter volt az iskolában.¹⁶ A kolozsvári kollégium egyik iskolai jegyzőkönyvének bejegyzése szerint a tordai diákok már a század elején is csak úgy folytathatták tovább ott tanulmányaikat, ha el tudták mondani szövegét.¹⁷

A Matricula katalógusa (1746–1782)

A Matricula vezetése előtt megszerzett könyvek és kéziratok beírását követően közel ötven éven keresztül jegyezték fel ezekre a lapokra a könyvtárba kerülő újabb kötetek címeit.¹⁸ A rektori számadások ezenfelül azt is lehetővé teszik, hogy még nagyobb pontossággal kövessük végig a könyvtár gyarapodását.¹⁹ Az éves vizitáció alkalmával készült számadásokban a rektor az iskola többi „bonumához” hasonlóan a bibliotéka helyzetéről is beszámolt, általában úgy, hogy a Matriculában található jegyzékére hivatkozva megemlítette, hogy az abban az időpontban mennyi kötetet számlál, és melyik a jegyzéken akkor olvasható utolsó tétele.²⁰

16 A katalógus 6. tétele.

17 „Frequentatio[n]em(!) inchoant octo Thordenses studiosi, quor(um) nomina infra habeti possunt; hac co(n)ditio[n]e a Clarissimo Rectore et Coetu ad freque[n]tandum admissi, ut ante receptio[n]em, compendiu(m) illud Theologicu(m), cuius initiu(m) est: Quis tibi est Christianus, memoriae mandent; hoc n. Thordae ad huc commorantes debebant facere.” – 1717. április 10. – Fasc. [rerum scholasticarum] n(ume)ro IV. A(nn)o. 1705. maj. 9 – 1748. apr. 13. Kézirat. Lelőhelye: EUE GyLvt., Kolozsvár. Nincs jelzete. 212.

18 A 202. tételként feltüntetett Grotius-kötet possessorbejegyzése szerint 1782-ben került az iskola tulajdonába: “Ex oblatione gratuita R. Michaelis Junioris Kozma possidet Gymnasium Unitar. O Torden(sis) ab Anno 1782. 15ta Apr.” – Lelőhelye: RA Kvt., Kolozsvár. Jelzete: U 68997

19 A püspöki vizitációs jegyzőkönyvek feljegyzései szűkszavúak – csupán hivatkoznak a katalógusra, mint ami a látogatás időpontjában megfelelő módon tájékoztat a könyvtár állapotáról. Három ilyen vizitációs forrást ismerünk 1751-ből és 1752-ből. – in: Püspöki Visitationalis Protocolum 1741–1758. Kézirat. Lelőhelye: EUE GyLvt., Kolozsvár. Nincs jelzete. 214., 223–224.

20 A Matricula korából hat rektor számadása maradt ránk: Bálint József (1755–1761) 1761-es számadása. – in: Matricula 425–430. Abrudbányai Nagy Mihály (1761–1774) 1762-es, 1763-as, 1764-es, 1766-os, 1767-es, 1768-as. 1769-es, 1772-es és 1774-es számadásai. – in: Matricula 435–436., 437., 438–439., 441–446., 447–449., 449–450., 451–453., 453–456., 456–464. Mihály Pál (1774–1778) 1778-as számadása. – in: Matricula 478–483. Vadadi Filep József (1778–1780) 1779-es és 1780-as számadása. – in: Matricula 485–488., 489–492.

Az 1782-ben készült *Conscriptio Universorum Bonorum Gymnasii Unitariorum Tordensis* című összeírásban talán szó eshetett a könyvtárról is, a kézirat azonban elveszett. Egykori leelőhelye: EUE GyLvt., Kolozsvár. Jelzete: Reg. B. Fasc. XLVIII. 16.

1782-ben, amikor a katalógus legutolsó tételét valószínűleg bejegyezték, megtalálhattuk a könyvtárban mindazokat a tanításhoz szükséges alapvető munkákat, amelyeket más, korabeli protestáns iskola könyvtárának polcain is fellelünk. A következő évek unitárius olvasmánytörténetet is érintő kutatásai számára mégis több szempontból is igazán érdekes lehet a tordai iskola könyvtára.

A katalógus tételeinek leírásai alapján a kötetek jelentős része az évek során magánszemélyek ajándékeként került az iskola tulajdonába. A *Matricula* bejegyzései így számos neves vagy egyáltalán nem ismert unitárius személy magánkönyvtáráról szolgálnak információkkal. Kénosi Tözsér Jánost például elsősorban az unitárius egyháztörténet szerzőjeként tartják számon. Már kevésbé ismert, hogy tordai rektor is volt. A könyvtárával kapcsolatos források és fennmaradt könyveinek összegyűjtése pedig még várat magára.

E legismertebb személy ellenpontjaként szeretnénk felhívni a figyelmet azokra a diákokra is, akiknek a neveit a legtöbb esetben csak a *Matricula* diáknévsora és katalógusa őrizte meg. Más protestáns iskolához hasonlóan a tordai iskola esetében is egyszerűen összeállíthatjuk azoknak a műveknek a listáját, amelyet a tanítás során feltétlenül használhattak. A bejegyzések viszont arról is mesélnek, hogy maguk a diákok milyen könyveket forgathattak tanulmányaik alatt.

Valamint különösen figyelemre méltó lehet számunkra az is, hogy a katalógusban több unitárius szerző olyan munkája is megtalálható, amely ma már ismeretlen számunkra, vagy egyetlenegy példányban maradt fenn.²¹

A 18. század végén

Olyan nagyon egyszerű kérdésekre, mint például, hogy hol volt a bibliotéka, milyen rend szerint helyezték el a könyveket stb., ekkor még a *Matricula* és a többi forrás segítségével sem tudunk válaszolni.

A könyvtár helyével kapcsolatos első információ még későbbi időpontból származik. Az iskola 1788 és 1796 közötti újraépítésének idejében, 1791-ben, egy új helyiséget kaptak a régi könyvtár könyvei.²² Székely Sándor néhány év-

21 Kiválasztott példáink jól illusztrálják a művek későbbi sorsát:

1. Kénosi Tözsér János retorikai előadásainak vázlatait – a katalógus 169. tétele - *Elementa Rhetoricae* címmel egy 1751–1752-ben keletkezett másolatból ismerjük. – Leleőhelye: RA Kvt., Kolozsvár. Jelzete: MsU 134
2. Kénosi később – már mint bágyoni lelkész – ajándékozta Ovidius *Metamorphoses* című művéhez írt jegyzeteit – a katalógus 112. tétele – egykori iskolájának. Ismeretlen.
3. Abrudbányai Nagy Mihály Vossius-jegyzetének szerencsés módon a katalógusban leírt példánya – a 116. tétel – maradt ránk. Leleőhelye: RA Kvt., Kolozsvár. Jelzete: MsU 1081
- 22 “*Id* El rekesztettem a’ negy Kamarák között levő ambitust Thécának fizettem az Átsoknak ...” – Barabás Dávid rektor (1784–1810) számadásában. in: *Matricula* 546. – Idézi: VARGA i. m. 47.

tized múlva, 1831-ben készített alaprajzán láthatjuk, hol is helyezkedett el ez a téka.²³

Elképzelésünk szerint a könyvtár első teljes újrendezésére 1774 körül vagy azt követően került sor.²⁴ A könyvtár második katalógusában találkozunk ugyanis először azzal a minden egyes tételre kiterjedő jelzetrendszerrel, amelyet a század végéig használtak a könyvtár köteteinek jelzésére.²⁵ Néhány kivételtől eltekintve ugyanezek a jelzetek szerepelnek a harmadik katalógusban is.²⁶

1795-ben – a három rendelkezésre álló katalógus mellett – ismét szükségét érezték egy újabb jegyzék elkészítésének.²⁷ Minden bizonnyal azért, mert ekkor már több könyv elkallódott.²⁸ Nincs tudomásunk arról, hogy 1795-ben ezt a negyedik katalógust, amely pontosan jelezhetette volna, hogy a könyvtárban hány kötet volt a század végén, valóban össze is állították. Így kénytelen vagyunk a könyvállományt a legutolsó katalógusban található jelzetek alapján felbecsülni, noha tudjuk, hogy a könyvek száma biztosan kevesebb volt. A jelzetek szerint az iskola könyvtára több mint kétszázötven kötetet számlált az 1780-as évek végén.

A század utolsó éveiben még Torockói Bartók János nyugalomba vonult lelkész is gazdagította összegyűjtött könyveivel a tordai tékát. Kutatásunk során

23 *Forma Gymnasii Tordensis Anno 1831* – VARGA: i. m. a 48. és 49. oldalak közé befűzve

24 A Matricula tételei közül csak 64 mellett találunk általában később odaírt jelzetet, amely a legtöbb esetben nem felel meg a két másik 18. századi katalóguson feltüntetett jelzetnek.

25 *Catalogvs Librorum in Theca Scholae Vnitar(iorum) ex Originali A 1774, per Joannem Kováts 1782. in 4br(is) a tempore Visitationis Libror(um) p(er) Rectore(m) factae* Kézirat. Lelőhelye: RA Kvt., Kolozsvár. Jelzete: MsU 1102

Annak ellenére, hogy a katalógus fejlécében az 1774-es dátumot tüntették fel, ez a forrás nem egy összeírás alkalmával készült. Abrudbányai Nagy Mihály rektor 1774-es számadása szerint a könyvtárban ekkor 184 kötet volt, ám a katalógus 204 tételt sorol fel. A fejlécben megadott dátum tehát csak a forrás leírásának kezdő időpontja, magát a leírást 1782-ben vagy később fejezheték be. – „...Libri sunt Numero 184. quorum ultimus in Catalogo est Logica Franconis Burgersdicum 8vo.” – in: Matricula 461.

26 *Catalogvs Librorum in Theca Scholae Vnitar(iorum) O-Tordensis habitorum scriptus per Mich. Kozma Aô ad huc 1774* Kézirat. Lelőhelye: RA Kvt., Kolozsvár. Jelzete: MsU 1102

Ez a katalógus sem egy összeírás alkalmával készült, mert olyan kötet is szerepel rajta, amely 1789-ben került az iskola tulajdonába. – Lelőhelye: RA Kvt., Kolozsvár. Jelzete: B. M. V. U. 24/a–b

27 Barabás Dávid rektor számadásában (1795) – in: Matricula 582.

28 Vadadi Filep József rektor 1779-es számadása szerint a könyvtárban 177 kötet található, vagyis a Matricula könyvjegyzékén feltüntetett 191 tételéből 14 kötet ekkor már elveszett. Vadadi Filep következő számadása (1780) szerint a könyvtárban 183 kötet található, vagyis a Matricula könyvjegyzékén feltüntetett 198 tételéből 15 kötet ekkor már elveszett.

eddig tizenkét olyan kötetet sikerült azonosítanunk, amely könyveinek elveszett jegyzékén szerepelhetett.²⁹

A „régí könyvtár” sorsa

Varga Dénes iskolatörténeti írásában említést tesz egy keltezetlen – szerinte az 1830-as évekre datálható – régi katalógusról, amelyben a következő feljegyzést olvasta: „*a régí könyvtárból megkerült 26, hasznavehetetlen könyvekért cseréltek Burján urtól 20 [könyvet – B. Gy.]*.”³⁰ Azaz a régí bibliotéka könyveit nem őrizték külön, mint a kolozsvári kollégium könyvtárában, és ezáltal még inkább növelték annak a lehetőségét, hogy elvesszenek. A század közepére jelentős részük esetében ez be is következett.³¹ A ma már nem ismert RMK-kötetek esetében – ha Szabó Károly a tordai unitárius gimnázium tulajdonában lévő példányról tud – talán feltételezhetjük, hogy csak a 19. század végét követően tűntek el.³²

E kötetek 1923-ig lehettek a tordai iskola tulajdonában: az iskola további működése ekkor lehetetlenné vált és megszűnt. A „régí könyvtár” könyveit – az iskola könyvtárának többi kötetével együtt – a kolozsvári iskolába szállították, és ott a különböző gyűjteményekbe szóródtak szét, mint e gyűjtemények jelzetei tanúsítják.³³

Két évtizeddel később az államosítás következtében a román állam tulajdonába kerültek, és így ma a Román Akadémia kolozsvári könyvtárában találjuk

29 1797. T. Barthok János Urannak a Tordai Théca számára T. Doctor Barthok Josef által ajándékozott Könyveknek Laistroma. – Az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárának Reg. B. Fasc. XLVIII. 36. jelzetű kézirata volt. A kilenc kötet lelőhelye: RA Kvt., Kolozsvár. Jelzeteik: B. M. V. U 431, B. M. V. U 80, U 52396–52397, U 60295, U 60507, U 67885, U 68978–68979, U 69012, U 69586

30 VARGA i. m. 367.

31 A Matriculának például csak 32 tétele szerepel a könyvtár 1856-os katalógusában: 9., 12., 21., 22., 27., 31/4., 44(?), 51., 60., 66., 76., 78., 83., 84., 95., 105., 116., 129., 149., 150., 153., 154., 155., 156., 157., 158(?), 177., 178., 181/2., 190., 196., 202. – Az *O Tordai Unitarium Gymnasium Könyvtárának 1856ban Augustus havában történt rendezésekor készített Könyvlaistroma*. in: A Tordai volt unitárius iskola könyvtárára vonatkozó adatok. Kézirat. Lelőhelye: RA Kvt., Kolozsvár. Jelzete: MsU 1861. 52–77. A fenti következtetésre jutnánk, ha a második és harmadik katalógus könyveit keressük meg ebben a katalógusban.

32 A fennmaradt RMK-kötetek lelőhelye: RA Kvt., Kolozsvár. Jelzeteik: B. M. V. U 24/a–b, B. M. V. U 80, B. M. V. U 104, B. M. V. U 143, B. M. V. U 306, B. M. V. U 431, B. M. V. U 539

33 Vö.: *A kolozsvári Akadémiai Könyvtár Régi Magyar Könyvtár-gyűjteményeinek katalógusa. Catalogul colecțiilor Bibliotecii Maghiară Veche a Bibliotecii Academiei Cluj-Napoca*. A katalógust összeállította: Kovács Mária, Kuszálík Eszter, Sántha Emese, Sipos Gábor, Szőke Imola. Szerkesztette és a bevezető tanulmányokat írta Sipos Gábor. Kolozsvár, 2004. /in: Sapiientia könyvek 28./ 380., 384., 397., 408., 422., 453., 503. A Bölöni Farkas-, a Brassai-, a Gedő- és a Vegyes Könyvtárba kerültek.

meg ezeket az egykori tordai iskola régi bibliotékájának emlékét őrző könyveket.³⁴

34 A régi könyvtár 32 kötetét ismerjük most: Lelőhelyük: RA Kvt., Kolozsvár. Jelzeteik: B. M. V. U 24/a–b, B. M. V. U 104, B. M. V. U 143, B. M. V. U 306, B. M. V. U 539, Dbl. U 391, MsU 1081, MsU 1221, Ú 52389–52390, U 62835–62838, U 65131, U 65613, U 67756, U 69009, U 69329, U 72967, U 74143, U 74736. Bartók János könyvei közül a következőket azonosítottuk: B. M. V. U. 8., B. M. V. U. 71., B. M. V. U 80., B. M. V. U 431., B. M. V. U. 507., B. M. V. U. 525., U 52396-52397, U 60295, U 60507, U 67885, U 68966–68967, U 68978–68979, U69012, U 69586 - Vö.: A kolozsvári Akadémiai Könyvtár Régi Magyar Könyvtár-gyűjteményeinek katalógusa. 420., 422., 431., 436., 480., 503.

Az alábbi kétrészes tanulmány központi alakja és „tárgya”, Dán Róbert húsz évvel ezelőtt halt meg. A mester kutatási eredményeit áttekintve könnyű belátni, hogy ennek a megemlékezésnek egy, a teológia diszciplinájával foglalkozó szakfolyóiratban a helye. E tekintetben a magyar paletta kissé szegényes. Kulturális és vallási folyóirataink inkább a modern héber irodalommal, a holocaust/soá-témával és a cionizmus kérdésével foglalkoznak.

Az olvasók közül vélhetőleg többen emlékeznek Dán Róbertre, a „heretikusra”, ha máshonnan nem, épp a Keresztény Magvető hasábjairól. Legutóbb 2001-ben jelent meg tanulmánya lapunkban – posztumusz –, amely Péchi Simon és Vehe-Glirius kapcsolatával foglalkozott. Dán megmutatta Erdély jelentőségét az európai művelődéstörténetben: a szombatos és unitárius mozgalmak ideológiai háttere és kelet-európai gyökerei kapcsán, a nemzetközi interakciókra figyelve. Ő tárta fel Péchi Simon eszmeiségét, amely Erdély szellemi fénykorát, eszmei áramlatait és annak változásait tükrözi. Miért is? Péchinél megfigyelhető: zsidó tradíció, posztbiblikus irodalom, görög-latin műveltség, fiatalkorában (Eössi András) szombatoság, később a 17. században – vélhetően politikai okokból – unitarianizmus, s ez mind Erdély szellemi élete is.

FRANK D. DÁNIEL

DÁN RÓBERT EMLÉKÉRE (II.)

„Emlékezzél a hajdani időkre” (MTörv 32,7)

Reformáció. Humanizmus?

Héber stúdiumok a 16. századi Magyarországon

Dán Róbert első könyve 1973-ban jelent meg¹, amiért a kor tudományos paradigmája kandidátusi fokozattal jutalmazta. Tárgya: a rabbinikus irodalom hatása a reformáció napjaiban.

¹ Dán Róbert: Humanizmus, reformáció, antitrinitarizmus, és a héber nyelv Magyarországon. Akad. Bp. 1979. Itt szeretném megjegyezni, hogy D. R. bibliográfiájának összeállításakor elolvastam az összes Dán kutatásokkal szekunder irodalmat (ismertetőket a folyóiratokban), és ezért ezek biztos hogy hatottak rám az adott korszak tudományos szemléletének értékelésében (a 73'-as, 79'-es, 82'-es, és 87'-es ismertetőkre gondolok az ItK-ban, az MKSzle-ben, a JQR-